

tovima ljudskoga znanja lišena "mudrosti". To samo ukazuje na današnju važnost poznavanja i prihvaćanja bioetičkih ideja vezanih za opstanak i kvalitetu postojanja.

Ova knjiga je više nego puki poziv za njezino čitanje. Mi još vjerojatno nismo dokraja svjesni uloge tema koje Potter tretira u svojoj *Bioetici*. Ona nudi orijentaciju u vrednovanju i približavanju duhovnih i prirodnih znanosti ili, drugim riječima, bioetika postaje most po kojem sigurnije idemo u susret budućnosti.

Tomislav Jozić

Dva vrijedna župna zbornika

Fra Velimir BLAŽEVIĆ (prir.), *Franjevački samostan i župa Petrićevac - Banja Luka. Zbornik radova sa Simpozija, održanog 16. i 17. rujna 2005., u povodu 120 godina postojanja franjevačkog samostana (1885.-2005.) i 130 godina župe (1876.-2005.)*, izd. Franjevački samostan Presvetoga Trojstva - Petrićevac, Banja Luka - Petrićevac, 2006., 328 str.

Marijan KARLAULA (ur.), *Župa Vidoši. U povodu 150. obljetnice blagoslova župne crkve*, izd. Župni ured Vidoši (Livno), Livno, 2007., 264 str.

Uvijek je za svaku župu važan događaj kada dobije svoju monografiju ili zbornik. Na žalost, malo ih je koje ih imaju. O mnogim našim župama nisu objavljeni ni ozbiljniji članci u kakvom časopisu, a postoje već stoljeće ili čak dulje. Dijelom su za to odgovorna nepovoljna vremena u kojima smo živjeli, jer se desetljećima nije mogla pisati cjelokupna istina o životu Katoličke Crkve u ovim krajevima, ali ima tu

i našega vlastitog nemara. Zato vjerničku, ali i širu kulturnu zajednicu, raduje svako novo izdanje na tom području. Dvije su drevne župe Banjolučke biskupije dobile u posljednje vrijeme takve vrijedne zbornike o svojoj povijesti. Riječ je o župi sv. Ante Padovanskog i franjevačkom samostanu Presvetoga Trojstva u banjolučkoj župi Petrićevcu, te o starodrevnoj župi Vidoši kod Livna, iz koje su nastale sve današnje župe u Livanjskom polju u novije vrijeme. U ovom prikazu želim se osvrnuti na ta dva zbornika i predstaviti ih našoj javnosti.

Prvi se 2006. god. u izdanju franjevačkog samostana Petrićevac pojavio zbornik s naslovom *Franjevački samostan i župa Petrićevac - Banja Luka*. U podnaslovu stoji kako je to *Zbornik radova sa Simpozija, održanog 16. i 17. rujna 2005., u povodu 120 godina postojanja franjevačkog samostana (1885.-2005.) i 130 godina župe (1876.-2005.)*. Za tisak ga je priredio neumorni profesor dr. fra Velimir Blažević, koji, iako je umirovljen, ne smanjuje opsega svoga rada i uvijek nas iznova obrađuje novim knjigama iz područja crkvenoga prava i povijesti Crkve u ovim krajevima. On je, zajedno s tadašnjim gvardijanom fra Josipom Božićem i potpisnikom ovoga prikaza, bio organizator toga studijskoga dana na Petrićevcu.

Okosnicu zbornika čini osam znanstvenih prikaza iz dalje povijesti katoličanstva te života župe i samostana Petrićevac od njihova osnutka do danas, koji su bili izloženi na simpoziju. Najprije je potpisnik ovih redaka iznio *Pregled povijesti Katoličke Crkve u sjeverozapadnoj Bosni do osnutka župe Petrićevac*. Posegnuo je unatrag do antičkoga doba, iz kojeg je i u ovom području otkriveno više starokršćanskih bazilika, zatim je preko bujnoga srednjovjekovnog života Crkve s mnoštvom župa, crkava i samostana došao do vremena teških stra-

danja i nestanka mnogih župa za vrijeme turske vlasti, osobito u 17. i 18. st., kada je u današnjoj Bosni i Hercegovini moralo biti uvedeno misijsko crkveno ustrojstvo s apostolskim vikarijatima. Ipak je nešto katolika preživjelo u tadašnjim župama Banja Luka i Motike, od kojih je 1876. god. konačno nastala župa Petrićevac.

Istraživač našega srednjovjekovlja dr. Pejo Čošković u kraćem je izlaganju progovorio o temi *Prve vijesti o franjevcima u Banjoj Luci*. Zanimljivo je da se grad Banja Luka pod tim imenom spominje prvi put 1494. god., a prvi franjevci u njoj već sljedeće godine. No, sve valja promatrati u svjetlu činjenice da je područje Banje Luke u 14. st. pripadalo uglednoj grebenskoj kustodiji, a Greben se nalazi u današnjoj Krupi na Vrbasu, samo 30 km udaljen od Banje Luke prema Jajcu, što je arheološkim istraživanjem nepobitno dokazao naš vrsni arheolog Boris Graljuk. U tom je području bio i samostan u Zvečaju, otprilike na pola puta između ta dva mjesta.

Mr. fra Anđelko Barun iscrpno je predočio bogatu povijest franjevacu i njihovih samostana na spomenutom području do kraja turske vladavine u prikazu *Franjevci na području sjeverozapadne Bosne do osnutka samostana na Petrićevcu*. Najprije je prikazao djelovanje franjevacu i njihove brojne samostane prije pada pod Turke, kada ih je na obrađivanom području, koje se poklapa s današnjim područjem samostana (distriktom) Petrićevac, bilo čak 12, a u drugom dijelu govori o propasti svih tih samostana pod osmanskom vlašću i djelovanju franjevacu u novim okolnostima, kada su preostale župe toga područja pastorizirali franjevci iz samostana Fojnica (većim dijelom) i Kreševo. Na kraju se dotaknuo novoga vremena koje je započinjalo potkraj turske vladavine i progovorio o pripremama i prvim gradnjama samostana na Petrićevcu.

Pastoralno djelovanje i vjerski život u župi i samostanskom području Petrićevac kroz vrijeme njihova postojanja obradio je nekadašnji misionar u Obali Bjelokosti fra Rafael Lipovac, sin ove župe. I on se osvrnuo na višekratne gradnje i rušenja crkve i samostana na Petrićevcu, što se ponavljalo čak četiri puta u jednom stoljeću, te na pastoralni rad i vjerski život žive Crkve, da bi onda dao popis svih duhovnih zvanja iz župe. O doista intenzivnom vjerskom životu te župe najbolje govori podatak da je ona u 120 godina postojanja dala brojna duhovna zvanja; među njima čak dva kardinala: pokojnoga uglednog papinskog diplomata Guidu Del Mestrija, (1911.-1993.) i nadbiskupa vrhbosanskog Vinka Puljića, što je doista jedinstven slučaj, te biskupa banjolučkoga mons. Franju Komaricu, još 22 dijecezanskih i redovničkih svećenika (broj sam ovdje povećao, jer je autor previdio još dvojicu), tri časna brata redovnika, te 23 redovnice dviju družbi, dakle ukupno 51 duhovno zvanje! Zaista impresivan broj! Donosi i popis duhovnih zvanja iz cijeloga samostanskog područja.

Istaknuti likovi Katoličke Crkve na području sjeverozapadne Bosne, predmet su istraživanja fra Jurice Šalića, također domaćega sina. Naći ćemo tu biskupe, franjevačke provincijale, svećenike koji su dali svoje živote kao žrtve svoga svećeničkog i redovničkog zvanja i poslanja, od turskoga do najnovijega vremena, ugledne franjevce i druge svećenike, graditelje, pastoralne radnike i znanstvenike, koje je autor nanižao u gotovo letimičnom pregledu. Svaki bi od njih zavrijedio poseban rad, ako ne i posebnu knjigu.

Delikatnu temu obradio je naš poznati crkveni pravnik fra Velimir Blažević, jedan od najzaslužnijih za ovaj zbornik, s naslovom *Bosanski franjevci i prijelazi Srba u sjeverozapadnoj Bosni u vrijeme NDH s*

pravoslavne na katoličku vjeru. Budući da se o toj temi redovito govori jednostrano i tendenciozno, autor je pokušao osvijetliti djelovanje Crkve u tom razdoblju, i to posebno kroz primjere nekoliko franjevac (Bosiljko Ljevar, Viktor Šakić, Marijan Jakovljević, Anto Hrvat, Drago Prpić, Anto Perković) koji su se osobito istaknuli u zaštititi pravoslavnih Srba, koji su pod pritiskom ustaških vlasti (ali ne i Crkve!) morali prelaziti na katoličku vjeru kako bi spasili glavu. Najčešće su svećenici, po uputama svojih biskupa samo izdavali potvrde o "prijelazu", a bez ikakvoga stvarnog obreda, jer je Crkva bila svjesna da se to ne događa slobodno, ali je nastojala spašavati ljudske živote. Vrijeme bi bilo da te napore konačno počnu vrjednovati i srpski povjesničari.

Profesor dr. Tomo Vukšić prikazao je likove dvojice biskupa i njihovo djelovanje u vrijeme rata. Njegova je tema glasila: *Biskupi Alojzije Mišić i Jozo Garić za vrijeme Drugoga svjetskog rata*. Studiozno i iscrpno prikazao je Katoličku Crkvu u BiH uoči rata i za vrijeme rata, s nekoliko grafikona i karata, a onda je prikazao obojicu biskupa, njihove životne putove i likove, te njihovo djelovanje kao biskupa u najteže vrijeme rata. Zanimljivo je da ni jedan od njih nije bio biskup svoje rodne biskupije: Garić je rođen u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, a biskupom je bio u Banjoj Luci, Mišić pak rođen u Bosanskoj Gradiški, a ode za biskupa u Mostar. Autor analizira njihove stavove prema ondašnjoj vlasti, ali i zauzimanje za progonjene Srbe, kada su ih nastojali zaštititi koliko je to bilo u njihovoj moći. Na taj su način djelovali i u pitanjima tzv. prijelaza pravoslavnih Srba u Katoličku Crkvu. Računajući da to nisu slobodni prijelazi, nisu dopuštali da se tu postupna brzina, nego su od svećenika tražili postupnost i obzirnost u postupku, ali su im naredili da ljudima izdaju potvrde da su

primljeni u Katoličku Crkvu i tako im spašavali živote. U dijelu prikaza o biskupu Gariću autor donosi i pregled te podatke o teškom stradanju svećenika na području Banjolučke biskupije.

Konačno je o stanju Crkve u najnovijim dramatičnim promjena progovorio mr. fra Ivo Orlovac u prikazu *Katolička Crkva u sjeverozapadnoj Bosni u najnovije vrijeme*. Prikazao je njezino stanje uoči rata 1992.-1995., a zatim govori o zlostavljanju, ubijanju i progonima svećenika i vjernika, te o namjernom uništavanju crkava, kapelica, groblja i drugih crkvenih objekata, iako na ovom području, osim u bihaćkom kraju, ratnih djelovanja nije ni bilo. Osvrnuo se i na poratno doba u kojemu od očekivanoga povratka prognanih katolika nije bilo ništa, jer političkim strukturama to nije bilo u interesu. Prikaz je ipak završio u svjetlijim tonovima, spomenuvši obnovu crkvenih objekata i posebno nezaboravni pohod Ivana Pavla II. Petrićevu i beatifikaciju banjolučkoga sina po rođenju Ivana Merza.

Međutim, zbornik donosi i više od onoga što je na studijskom danu bilo prezentirano. Osim uvodnih pozdrava i povijesti kardinala Puljića na svečanoj misi koju je predvodio drugog dana toga znanstvenog skupa 17. rujna 2005., to je i poseban Dodatak s nekoliko vrijednih priloga. Tu je najprije kratko prikazan najveći događaj koji se na Petrićevu u cijeloj njegovoj povijesti odigrao - pohod pape Ivana Pavla II. 22. lipnja 2003. i proglašenja blaženim Ivana Merza iz pera I. Orlovca, zatim slijedi nekoliko statističkih tablica i popisa iz života župe koje je priredio fra Ivica Matić, i konačno su tu vrijedni popisi žrtava Drugoga svjetskog rata poraća, kao i najnovijeg Domovinskog, što ih je također priredio V. Blažević. Saznajemo tu imena i podatke o 410 žrtava te župe iz raz-

doblja Drugoga svjetskog rata i poraća, te o 23 iz najnovijeg razdoblja.

Lijep je i vrijedan i drugi zbornik o župi Vidoši u Livanjskom polju, koji se nedavno pojavio (Livno 2007.), a koji nosi naslov: *Župa Vidoši, U povodu 150. obljetnice blagoslova župne crkve*. Priređivač mu je još jedan neumoran svećenik-franjevac, već potvrđeni istraživač, novinar i urednik s područja Banjolučke biskupije - fra Marijan Karaula. I taj je zbornik plod znanstvenog skupa održanog 9. prosinca 2006. u Livnu, u povodu spomenute obljetnice vidoške župne crkve. Zbornik obuhvaća šest prikaza iz pera šestorice autora. Cilj im je bio "unijeti više svjetla o ulozi župe Vidoši u crkvenoj povijesti livanjskog kraja s posebnim osvrtom na XIX. stoljeće kada je crkva građena" (Predgovor).

Nakon predgovora fra Andelka Baruna slijede prikazi sudionika znanstvenog skupa. Valja naglasiti da su to sve domaći ljudi livanjskog kraja i podneblja, koji su se tako odužili najstarijoj župi u Livanjskom polju iz novije povijesti ne računajući srednjovjekovlje.

Tomislav Perković prikazao je uvodno *Opće povijesne prilike u Osmanskom Carstvu u 19. stoljeću s posebnim osvrtom na stanje u Bosanskom pašaluku*. Orisao je politički okvir u tadašnjoj BiH, a zatim analizira i druge činitelje koji su utjecali na svakodnevni život i kretanje broja katolika, kao što su velike pošasti kuge, te je početkom 19. st. broj katolika od 107.153 u vrijeme biskupa Miletića 1813. god. nakon epidemija spao na samo 50.928, što znači da je od kuge stradalo čak 51,54% katolika! Sredinom toga stoljeća započinju političke reforme te katolici u BiH dobivaju ravnopravnost i njihovo se stanje sporo, ali ipak popravlja. Jedan od plodova tih reformi je i mogućnost gradnje crkava, kada je sagrađena i župna crkva u Vidošima.

Opće crkvene prilike u provinciji Bosni Srebrenoj u 19. stoljeću s posebnim osvrtom na livanjski kraj, prikazao je istraživač franjevačke prošlosti u našim krajevima mr. fra Andelko Barun. Usputno spomenuvši političke prilike, on prikazuje ustroj Katoličke Crkve u Bosni u 19. stoljeću, kada se Apostolski vikarijat u Osmanskoj Bosni, uveden 1735. god. umjesto biskupija koje više pod Turcima nisu mogle funkcionirati, 1846. god. dijeli na Bosanski i Hercegovački, zatim odnose koji su vladali između biskupa apostolskih vikara, koji su bili birani isključivo iz redova franjevac a i to sve do ponovnog uvođenja redovite crkvene hijerarhije 1881. god., i samih franjevac a koji su ostali gotovo jedini pastoralni kler u Bosni, uz nešto dijecezanskih svećenika glagoljaša, koji u tom vremenu i nestaju. Zatim pozornost posvećuje različitim aktivnostima franjevac a: od pastoralnih, preko prosvjetnih, socijalnih i spisateljskih, do građevinskih. Franjevci su bili učitelji svoga hrvatskog naroda u vjeri, ali i u kulturi i pismenosti; živjeli su s narodom i za narod.

Samoj župi Vidoši posvetio je svoj opširan rad fra Marijan Karaula u prikazu *Povijest župe Vidoši*. Započinjući od daljnje prošlosti, govori o prvom sijelu župe u cijelom Livanjskom polju, prikazuje pohode brojnih crkvenih uglednika, prije svega biskupa, u razdoblju od 17. do 19. st. Koristeći njihove izvještaje donosi popise katoličkih obitelji biskupa fra Pavla Dragičevića iz 1741. i fra Marijana Bogdanovića iz 1768. god. Saznajemo da je jedan biskup, neumorni fra Augustin Miletić, preminuo na glasu svetosti upravo u Vidošima 18. srpnja 1831. na pastoralnom pohodu, ali je vjernicima bio toliko omiljeno, da ga nisu dali odvesti pokopati u Fojnicu, kako se planiralo, nego je pokopan najprije na groblju u Rapovinama, a kasnije su mu kosti prenesene u samostansku crkvu na

Gorici. Autor donosi kretanje broja vjernika prema shematizmima i drugim izvještajima od 1856. do 2005. god., zatim popis 59 vidoških župnika, čak 102 kapelana, te 18 časnih sestara koje su djelovale u župi, te popis duhovnih zvanja koja je dala vidoška župa: 20 svećenika i braće redovnika te 8 časnih sestara.

Gradnja crkve u Vidošima iscrpan je prikaz Damira Tadića, pravnika po struci, ali velikog zaljubljenika u svoju zavičajnu i vjerničku povijest. Prikazao je pripremu i samu gradnju župne crkve Bezgrješnog začeca Bl. Dje. Marije, čiji je kamen temeljac položen 18. kolovoza 1853. Glavnina radova oko njezine gradnje obavljena je za župnika fra Bone Jurića. Zbog epidemije kolere gradnja je potrajala dulje nego što je bilo planirano, sve do u jesen 1856., te je crkva bila blagoslovljena 8. prosinca te godine na blagdan Zaštitnice župe. Autor opširno govori i o arhitekturi, troškovima gradnje, zvoniku i unutrašnjem uređenju crkve.

Demografske prilike u župi Vidoši od 1850. do 2000. god. prikazao je fra Marko Gelo, livanjski župnik i dekan, koji je pastoralno djelovao i u župi Vidoši, te je proučavao demografska kretanja u toj župi. On analizira i uzroke upravo takvih demografskih kretanja koja donosi u preglednim tablicama, a završava pregledom krizmi u župi od 1936. do danas, s brojem krizmanika i imenima djelatnika. Umjesto završne riječi donosi tablicu odnosa krštenih i umrlih od 2001. do 2006. god. gdje je broj umrlih već stigao, u nekim godinama i prestigao, broj krštenih, što je nažalost opći trend u hrvatskom narodu. Ipak raduje da je u posljednje dvije godine broj krštenih ipak neznatno veći od broja umrlih.

Zanimljiv je i posljednji prilog u zborniku iz pera profesora Stipe Manderala pod naslovom *Od analfabeta do sveučilišnih profesora*. On prikazuje istaknute ljude s

područja vidoške župe, koji su ostavili nekog traga svojim djelovanjem i postali poznati i priznati. Započinjući s najstarijim poznatim natpisom s jedne rimske kamene urne, starim skoro dva tisućljeća, govori o natpisima na nadgrobnim spomenicima, pismenosti svoga kraja, djelovanju svećenika na opismenjavanju puka, školama i učiteljima, a završava prikazom ljudi od pera i sveučilišnih profesora kojih je ta župa dala lijep broj.

Treba reći da je zbornik tehnički izvrsno opremljen, s više povijesnih, ali i s obiljem prelijepih suvremenih fotografija, djelom našeg vrsnog publicista i urednika, priredivača ovoga zbornika, fra Marijana Karaule. Fotografije su zaista fascinantno lijepe. Gledajući ih, ne može se čovjek oteći dojmu da je fra Marijan aparatom zabilježio ono što je nenadmašni pejzažist, također Livnjak, Gabrijel Jurkić ovjekovječio svojim umjetničkim kistom.

Ipak, neka mi na kraju bude dopuštena i jedna kritička opaska. Oba zbornika imaju isti nedostatak: manjkaju im kazala imena i zemljopisnih mjesta koja bi znatno olakšala korištenje knjige. To je jedini minus ovih izvrsnih knjiga.

Anto Orlovac

Pravna zbirka koja nas se svih tiče

Tomo VUKŠIĆ (prir.), *Crkva i Država u Bosni i Hercegovini. Zakoni, podzakonski akti, ugovori i komentari*, izd. BK BiH, Sarajevo, 2007.

Prosječan građanin Bosne i Hercegovine gotovo da nema nikakve mogućnosti snaći se u pravoj šumi zakona, propisa i